

ZINNER TIBOR

LEVELEZŐLAPOK ÉS LEVELEK A GETTÓKBÓL MUNKASZOLGÁLATOS ÉDESAPÁMHOZ

„Családi iratokból, levelezőlapokból és levelekből tárta fel a Zemplén vármegyei zsidóság sorstragédiáját a holokausztot túlélő zsidók... leszármazottjaként Zinner Tibor jogtörténész. Minden minősítést és vádat nélkülszerű családi krónikája fontos adalék hetven évvel ezelőtti tragédiánk jobb megismeréséhez és a számvetéshez”.¹

„Számomra szomorú két hónap április és május. Számos szerettem sorsa kötődik ide, ebben az esztendőben azonban különösképp nem könnyű hónapok ezek. Április 16-án emlékezhettem arra a Kossuth Rádió hullámhosszán, hogy szülővárosom gettóját hetven esztendeje, április 15-én hajnalban kezdték felállítani, elsőként – részben a mátészalkai mellett – a trianoni határterületen belül. Mindettől annak idején hozzátartozóim, a harmincnál is több, életét vesztett rokonom mellett most engem, a túlélők egyetlen Magyarországon utóbb született gyermekét megkímélhetett volna a Teremtő. De hát ilyen a történelem. S a történész időnként magánember is. Május első hetének négy napját Lengyelországban töltöttem, átlépve ezrek, közöttük magyarok mellett az »Arbeit macht frei« felirat alatt a képzeletbeli küszöböt. Elborzadva tébláboltam a barakkok között, átengedve magam érzéseim tobzódásának. Miután tudományos pályám kezdetén csaknem egy évtizeden keresztül a népbíróságok történetét kutathattam levéltárosként, azt gondoltam, hogy ezért könnyebb lesz szembenézni a múlttal. Ám mindaz, ami a maga pőreségében elém tárult ebben a halálgyárban, megerősített abban, hogy a korábbi években bármennyire is igyekeztem távolságot tartani a közelebbi és távolabbi rokonságom kálváriájának közzétételétől, most mégis emlékeztetnem kell a családot ért Soára.

A magyarországi németek kitelepítéséről írott monográfiámat »az Auschwitzban elpusztított, számomra így megismerhetetlen három nagyszülőm emlékének«²

¹ Magyar Hírlap, 2014. május 16. 1. p.. *Történelem Hetven éve indult az első vonat Auschwitzba*. 12.

² Zinner Tibor: *A magyarországi németek kitelepítése*. Budapest, 2004. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 7.

ajánlottam. Brigitte Zypries, a Német Szövetségi Köztársaság igazságügy-minisztere könyvem előszavában azt vetette papírra 2004 szeptemberében Berlinben, hogy »senki sem teheti a történelmet meg nem történtté, és az erre való emlékezést sem lehet elfojtani.«³ Ezt kívánom szolgálni írással, mert az egyéni sorsokból szövődik nemzetünk múltja. Azért sem hallgathatok, mert a mementóként fennmaradt krematórium kormos falai, a hullaszállító csillék mellett állva, könnyeimmel küszködve jutott eszembe Márai Sándor örökérvényű kérdése a *Mennyből az angyal* felejthetetlen sorai közül. Az, amit New Yorkban vetett papírra Moszkva magyarországi, '56 őszi második, évtizedekre kiható katonai beavatkozása után az esztendő utolsó heteiben, hogy »Ilyen nagy dolog a Szabadság?«⁴

Adorno gondolatát számtalanszor, gyakorta tévesen idézték, jómagam is.⁵ Ám a történelmet nem hexameterekben, jambusokban mérik. „Szerencsésnek tarthatom magam kutatóként, hogy nem levéltári, hanem féltve megőrzött családi iratokból, levelezőlapokból és levelekből tárhattam fel családom múltjának, ekképp szülővárosom történelmének egy vékony szeletét. A trianoni diktátum miatt határszélivé vált, egykor szebb éveket megélt megyeszékhely zsidósága egy részének sorstragédiáját, nemzeti múltunk drámai mozzanatsorainak egyikeként”⁶

A GETTÓBA ZÁRT ZEMPLÉNI ZSIDÓSÁG LÉTSZÁMA

A zsidó népesség száma településeként nagyot változott 1841–1941 között. Zemplén vármegye öt – a bodrogközi, a sárospataki, a sátoraljaújhelyi, a szerencsi és a tokaji – járásában (124 településen), valamint a megyeszékhelyen, Sátoraljaújhelyben élő zsidók (zsidónak minősített nem izraelita vallásúak, izraelita vallásúak és jiddis anyanyelvűek) száma 10999 fő volt 1941-ben, közülük az elcsatolt

³ Zinner: *A magyarországi németek kitelepítése*. I. m. 17.

⁴ Zinner Tibor: *És elindult a vonat...* Magyar Hírlap, 2014. május 16. 12.

⁵ http://arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/csenden_innen_es_tul Kisantal Tamás: *A csenden innen és túl – a holokauszt kifejezésének problémái*. „A német filozófus, Theodor W[iesengrund]. Adorno például 1949-ben egy írásában egyenesen így fogalmaz: »Auschwitz után verset írni barbárság« (»Nach Auschwitz noch ein Gedicht zu schreiben ist barbarisch«). Adorno itt elsősorban a szenvedés esztétikai megjelenítését kritizálta, s fontos, hogy a gondolkodó később hangsúlyozta, hogy kijelentése nem szó szerint értendő. Az mindenesetre tanulságos, hogy Adorno mondata hamar szállóige lett, gyakorta idézik, s meglehetősen sokszor rosszul, általánosabb jelentést tulajdonítva neki (például így: »Auschwitz után nem lehet verset írni«).”

⁶ Zinner Tibor: *És elindult a vonat...* Magyar Hírlap, 2014. május 16. 12.

– de időlegesen, 1945. január 20-ig visszacsatolt területen – élt 3536 személy.⁷ A vármegye egykori székhelyén lévő – jelenleg életveszélyes – zsidó imaterem udvari homlokzatán elhelyezett emléktábla szövege szerint a megyéből 15200, közöttük 1200 ortodox hitközségbeli Mózes vallású személyt „hurcoltak el”.⁸ Csorba Csaba, tudományos kutató, a helybeli levéltár egykori vezetője igényes feldolgozásában – Sátoraljaújhely városkönyve, 750 év krónikája – hasznosíthatta az Izraelben kiadott, háromnyelvű kiadványban, a Sátoraljaújhelyi Zsidó Hitközség emlékkönyvében közöltek. Ennek szerzője, Davidovits Mnáshe, S. szerint több mint 12600 zsidót zsúfoltak össze a gettóba.⁹ Őket, 1944. május 16-án 3439, május 22-én 3290, május 25-én 3320 lelket zárták a marhavagonokba, és indítottak Kassán keresztül Auschwitz-Birkenau felé.¹⁰ A 10049 elhurcoltat követték végül június 4-én a többiek, 6-án érkeztek meg. Nem sokkal tér el, de még Csorbánál is pontosabb adatokat közöl egy hiteles forrásra hivatkozó szerző, Asher Zohar (Fényes). Ő a kassai dr. Vaskó Miklós ügyvéd által annak idején rögzítettek alapján tárta fel, hogy a négy Sátoraljaújhelyből indított szerelvény – ahogy édesanyám emlegette, a transzport – 1944. május 18-án 3439, 21-én 3090, 27-én 3325 és június 4-én 2567 fővel, összesen 12421 elhurcolt zsidóval érkezett a kassai állomásra.¹¹ Vértes (Weisz) Miklós szerint „több mint tízezer által megjárt útra” vitték őt is szüleivel együtt.¹² Végül idézném egyetlen, holokausztot túlélő nagyszülőmet, dr. Zinner Sándort. A helybéli gettóból 1944. május 8-án fiához, az Alsóverecskén munkaszolgálatos édesapámhoz írott levelében az olvasható, hogy „nekem most a munkaköröm nagyon megnövekedett, mert kb. 12000 zsidónak kell az egészségügyi szolgálatát ellátnom és vezetnem, van

⁷ *A zsidó népesség száma településeként (1840–1941)*. Budapest, 1993. Központi Statisztikai Hivatal, 364–369. Szerk.: dr. Kepecs József.

⁸ *Sátoraljaújhely lexikona*. Sátoraljaújhely, 2001. Kazinczy Ferenc Társaság, 502. Szerkesztette a szerkesztőbizottság.

⁹ Davidovits, Mnáshe S.: *Memorial Book of the Jewish Community in Sátoraljaújhely [A zsidó hitközség emlékkönyve, Sátoraljaújhely]*. Ramat Hasharon, 2003. Az Újhelyi Zsidóság Megörökítésére Alakult Bizottság kiad., 33–34.

¹⁰ Csorba Csaba: *Sátoraljaújhely városkönyve*. Sátoraljaújhely, 2011. Sátoraljaújhely Város Önkormányzata kiadása, 306–307.

¹¹ Asher Zohar (Fényes): *Emlékfoszlányok a sárospataki zsidó hitközségről a holocaust előtt*. Beer-Sheva, 1997. 22–23. p. Dr. Vaskó – pontosan rögzítve az időpontokat, a vasúti kocsik létszámadatait és az indító állomásokat, kezdve attól, hogy 1944. május 14-én érkezett az első szerelvény Nyíregyházáról 3200 személlyel, és 1944. július 20-án az utolsó Rákocscabáról 1230 személlyel – összesen 137 vonat adatait rögzítette, 401439 személlyel. (Uo. 23–26.)

¹² Vértes (Weisz) Miklós (1927–2011) beszámolója a vészkorszakról. In: Szász Meir: *Sátoraljaújhely és Zemplén vármegye zsidóságának története*, Toronto, 1986. 119. Vértes, édesapám nála öt esztendővel fiatalabb barátja a „Csillaghullás” (Budapest, Háttér Kiadó) és „Visszapillantás” (Budapest, 1997. Ex Libris Kiadó) verseskötetekkel és Órákon múltott az élet kötetével (Budapest, 2000. Ex Libris Kiadó) állított emléket a holokausztnak.

16 orvosom, kiket ellenőrizni és utasítani kell¹³. Úgy vélem – szemben az imaterem oldalán lévő emléktáblára felvésettakkal és érdeminek tekintve a néhai kassai ügyvéd adatait –, hogy a sátoraljaújhelyi gettóba zárta Mózes vallásúnak minősített, utóbb elhurcoltak száma kevesebb, 12 és félezer személy körül lehetett. Az eltérés abból fakadhat, hogy az emléktábla számsora az 1944 márciusát megelőző időszakban munkaszolgálatra bevonult zsidó férfiak számát is tartalmazhatja.

A FORRÁSOKRÓL

A családi iratok között maradt fenn apai ágon nagyszüleimnek, dr. Zinner Sándornak (Sátoraljaújhely, 1890. július 25.–Sátoraljaújhely, 1964. július 2.) és feleségének, dr. Zinner Sándorné, született Fuchs Erzsébetnek (Sátoraljaújhely, 1896. április 13.–Auschwitz, 1944. június 15.¹⁴) a sátoraljaújhelyi gettóból írott öt levelezőlapja és egy hosszabb lélegzetű levele. A postabélyegzőn szereplő időrendi adatok szerint az 1944. május 9-én, május 10-én, május 13-án, május 20-án és május 23-án írott levelezőlapok, valamint a május 8-án keltezett levél. A feladót nem tartalmazó levelezőlap eltér a korábbiaktól, mert nem édesanyád vagy apád van aláírva, hanem egyazon kéz által, hevenyészett írással az, hogy Böske és Sanyi. A korábbi levelezőlapokon olvasható kézirással egybevetve – úgy tűnik –, hogy ezt is nagymamám, dr. Zinner Sándorné írhatta. Okát, hogy miért kódoltan írta alá nevüket, sem édesapám annak idején, és utóbb, évtizedeken keresztül, sem én nem tudtuk megfejtetni. Mi több, életükben édesapám őket sohasem hívta, sem ők egymást nem nevezték Böskének, illetve Sanyinak. A postabélyegző szerint 1944. május 23-i, a feladási hely is nehezen olvasható, tartalma azonban jelzi, hogy míg másokkal már elindult a vonat, a levelezőlap küldői még a gettóban vannak. Mit tudunk addigi életükről?

Dr. Zinner Sándor a sátoraljaújhelyi Piarista Gimnáziumban érettségizett, a budapesti és berlini orvosegyetemi tanulmányait követően dr. Korányi Sándor mellett a III. sz. Belklinikán dolgozott az első világháború kitöréséig. Segédorvosként vonult be katonának 1915-ben, a sátoraljaújhelyi katonai megfigyelő állomáson (a Barakk kórház Fertőző osztályán) teljesített szolgálatot egy esztendőn át. Majd 1916. szeptember 15-étől a lengyel-orosz frontra vezényelték. Lublinban, Mámamarosszigeten, az összeomlásig a császári és királyi 26. bakteriológiai laboratóriumot vezette, tartalékos főorvosként szerelt le 1918 novemberében. Hazaérkezése után előbb ismét

¹³ Dr. Zinner Sándor kétoldalas levele fiához, Zinner Miklós munkaszolgálatoshoz Alsóvereckére a sátoraljaújhelyi gettóból, 1944. május 8. Ez és a továbbiakban említett levelezőlapok, levelek a szerző birtokában.

¹⁴ A bíróság utóbb, peren kívüli eljárásban holttá nyilvánításakor ezt a napot jelölte meg halála napjaként.

a Barakk kórházban praktizált. Ezt követően, 1922–1943 között az ország egyetlen vidéki, 76 ágyas Zsidó Kórházának volt belgyógyász főorvosa s egyúttal igazgatója. Az egészségügyi intézményt hadikórházzá alakították, a zsidókórházat a helybeli orthodox iskola helyére költöztették át 1943-ban.

Fuchs Erzsébet dr. Zinner Sándorné lett 1918. augusztus 27-étől. Álljon itt róla emlékül mindaz, amit édesapám vetett papírra visszaemlékezésében: „egy asszony, aki mintafeleség, remek gyermek és olyan édesanya volt, hogy csak a legszebbeket és legjobbakat tudom leírni Róla. Remek gazdaasszony volt, süített, főzött amellet, hogy volt szakácsnő és szobalány.

Minden délelőttjét a konyhában töltötte, ő tanította be a szakácsnőket úgy főzni, hogy az a mi szájízünknek megfeleljen. Minden héten egy délutánja azzal telt el, hogy az Apám és az én zoknijaimat, illetve harisnyákat stoppolja. Nagyon jó testvér volt, mert amikor elmentünk Győrbe és látta, hogy hiányzik Ilusnál¹⁵ két kilépő az ágy mellett – azt már korábban említettem – megtanulta, hogyan kell szőnyeget csinálni, és elkészítette. Kötött, horgolt, mindent, ami a háztartással összefüggött, ő intézte, a bevásárlásokat is. Sajnos az epéjével sokat bajlódott és szenvedett, majdnem minden hónapban volt epegörce¹⁶.

A hat nagyszülői írásos dokumentum mellett megőrizte édesapám Alsóverec-kén nagymamám leánytestvérének, Győrött élő gyógyszerészfeleség, Kenyeres Györgyné született Fuchs Ilonának, Ilusnak két levelezőlapját, 1944. május 12-ei és 23-ai postabélyegzéssel ellátva. Anyai ágon dédnagyapámnak, Fuchs Jenőnek nyolc gyermeke volt, közülük Ilona 1930 áprilisában ment feleségül Kenyeres György gyógyszerészhez.

Végül említhető még egy, a sátorlajújhelyi gettóból feladott levél, édesapám egyik helybeli barátnőjének, Waller Hajnalnak Alsóvereckére írott levele, keltezése szerint 1944. május 9-éről. Róla bővebben, ugyancsak édesapám visszaemlékezéséből: „...Most néhány szót arról, hogyan is álltam az udvarlással. Időközben nagy szerelmem, Linder Hajnal férjhez ment Szatmárnémetibe egy Grósz Miklós nevű sírköveshez. Ez rövidesen az édesapja tragikus halála után történt, ugyanis öngyilkos lett¹⁷.¹⁷ Édesapám a rádiószerelőként, illetve rádió-kereskedőként dolgozott, 1942-ben Tolcsván volt, bizonyos Zimmermann néninél [Erzsébet]¹⁸ szerelni, amikor meg-

¹⁵ Kenyeres Györgyné, született Fuchs Ilona, „Ilus” nagymamám leánytestvéreinek egyike.

¹⁶ Zinner Miklós: *Életem*. Budapest, 1997. Kézirat, 22.

¹⁷ Uo. 17.

¹⁸ Zimmermann Erzsébet, György és László, a három szőlőbirtokos Tolcsván, akiknek elvették tulajdonát. Vélhető, hogy édesapám Zimmermann Erzsébetnek vitte a rádiót. (Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez [Iratok a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei levéltárból] II. füzet, Budapest, 1994. Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ, 44. Válo-

ismerkedett annak unokájával, az igen fejlett, 14 éves, Párizsban nevelkedett Szalai Marikával.¹⁹ „Amikor hazamentem, elmeséltem szüleimnek, hogy hol jártam és anyám mondta, hogy a kislány anyjával együtt járt iskolába. Szóval ebből a rádió eladásból egy nagy szerelem alakult ki, és Marikához minden második héten péntek délután kimentem Tolcsvára és ott aludtam [Fuchs] Gyula²⁰ bácsiéknál, de már dél-előttől együtt voltunk, és délután egy rövid ideig vizit [Fuchs] Béla²¹ bácsiéknál, majd rendszeresen vasárnap délután mentem vissza Újhelyre”. Apám kalandjai azonban nem csupán Tolcsván, hanem szülővárosában is folytatódtak. Miképp?

„Újhelyen volt egy másik kislány, akivel ugyancsak minden nap találkoztam, ez Waller Hajnal²² volt, egy nagyon szép kislány, apáca külseje volt.²³ Az akkori időben elkövetett viselkedésemért »fair play« díjat biztosan nem kaphattam volna, de fiatal voltam és valóban mindkét kislánnyal nagyon jól megértettük egymást, és egy akkori időbeni jó kapcsolat alakult ki közöttünk. Kellemetlen volt sok esetben azt megmagyarázni, hogy miért tűnök el minden második héten Újhelyből, de valahogy mindig sikerült valami kibúvót találnom. A Hajnallal való úgynevezett szórakozási kapcsolatomból állt, hogy hogy minden este vártam, amikor kijött a varrodából, utána séta, hazakísérés. Ebből néha rumli volt otthon, mert messze laktak tőlünk, és így néha elkésve érkeztem haza a vacsorához. Különben a tolcsvai udvarlásom nagyon imponált a családnak...

...Waller Hajnalt nagyon szerettem, legalábbis mint fiatal fiú[nak] nagyon tetszett nekem és csak azt sajnálom utólag, hogy nem mertem, vagy talán nem akartam vele effektív szexuális kapcsolatot tartani, holott ő kezdeményező volt, mert az volt a szlogen közöttünk, hogy »mikor megyünk Csapra [a Tisza túlsópartján, Záhonnal szemben Csap/Csop volt a határállomás]«, de ez nem következett be. A gettóból kaptam még Tőle egy nagyon megrázó levelet, de a deportálásból nem tért haza...’’²⁴

gatta, összeállította és a bevezetőt írta Hógye István.

¹⁹ Édesapámat, hazatérése után meglátogatta Sátoraljaújhelyben apja társaságában, majd Tolcsváról Budapestre utazott. Kapcsolatuk megszakadt, 1946. márciusban találkoztak utoljára, ezt követően kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, édesapám nem kívánt vele utazni, úgy döntött, hogy az Erzsébet Kórházban dolgozó édesapjával marad Magyarországon. Zinner Miklós I. m. 34/a.

²⁰ Anyai ágon üknagyapámnak, Fuchs Salamonnak szőlőbirtoka volt Tolcsván. Kétszer nősült, az első házasságából dédnagyapám, Fuchs Jenő, valamint Gyula és Lajos nevű testvérek születtek.

²¹ Anyai ágon üknagyapámnak, Fuchs Salamonnak második házasságából született Fuchs Béla. Az F. B. monogram a '90-es évek privatizációjáig olvasható volt az egyik, immár nem magyar kezekben lévő pince riolittufából faragott kőbejárata felett. Hiába kértem a renováláskor, ha netán új követ faragnak a helyére, akkor megkaphassam.

²² Vélelmezhető, hogy azonos az 1928. július 16-án született Waller Évával. Davidovits, Mnáshe S. I. m. 142. p. Mártírok – 1609. bejegyzés.

²³ Zinner Miklós I. m. 18.

²⁴ Uo. 19.

Kilenc, változó terjedelmű dokumentum előbb a Kárpátokban, majd a családi irattárban megőrizve, bennük a magyar történelem anno '44 májusa, Dunán innen és túl.

A DOKUMENTUMOK

A leveleket és levelezőlapokat a keletkezésük sorrendjében, szöveghű adom közre, a szükséges jegyzetekkel ellátva. Miképp maradtak fenn, milyen előzménnyel bírnak?

Édesapám munkaszolgálatra bevonult 1943. október 4-én az Ózd melletti Hangonyba. Rimaszombatra került, és volt ott 1944. január közepéig. Január 12–13-án bevagonírozták Ózdon, Miskolcon és Sátoraljaújhelyen át Szolyvára vitt társaival együtt az útjuk. Gyalogmenetben Szarvasháza (Zsdenyova) volt a gyalogmenet végállomása, ott voltak két héten át, majd kivonultak Vezérszálláson, a hágón túlra. Március 11-étől a munkácsi csapatkórházban feküdt betegen, itt találkozott utoljára az őt meglátogató édesanyjával, Erzsébettel és annak testvérével, a különben Győrött élő Ilussal egy nappal az ország megszállása előtt, 1944. március 18-án. „Ezen a napon nem hittem, hogy ez lesz az utolsó nap, amikor láthatom. Ismeretes, hogy március 19-én bejöttek a németek az országba, és sajnos már csak a gettóból írt leveleit, illetve lapjait őrzöm. Annyit tudok róla, hogy még először munkára osztották be, Plasovban dolgozott, de valamiféle kis seb volt a lábán, és amikor visszavitték Auschwitzba, a felülvizsgálat után a krematóriumba került. Én elég korán tudtam ezt meg 1945-ben”.²⁵

Édesapám ezt követően a Hadikórházba került, majd onnan Debrecenbe szállították, ahonnan vonaton indult vissza Csap felé, egészségesnek nyilvánítva. Még hezitált, de végül nem utazott szüleihez az újhelyi gettóba, hanem Szolyva, majd Szarvasháza, végül Verebes – ahová a század elindult korábban, hogy javítsa a Vereckei hágóhoz vezető utat – lett a célpont. Ezt követően Polena nevű község, Szolyva és Vezérszállás között következett. Október 13-a tájt Perecseny mellett, az Uzsoki hágónál voltak, végül itt nem esküdtek fel a magyar politikai életbe immár másodszer beavatkozott Németország által hatalomba segített Szálasi Ferenc nemzetvezetőre. Október 27-én voltak Császlócnál, másnap odaért a Vörös Hadsereg, számára ekkor ért véget a második világháború, névnapján érkezett vissza szülővárosába. „A lakásban magában a nagy ebédlőasztalon kívül a világon semmit nem találtam. Utána kimentem a konyhába, ott sem volt semmi, a cselédszobában találtam egy Edenkálapot, ami az apámé volt...”²⁶ Aztán sok minden előkerült /,és természetesen jöt-

²⁵ Uo. 22.

²⁶ Uo. 33.

tek a sugalmazások arra vonatkozóan, hogy ki mit vitt el. Többek között megtudtam, hogy a kassai kibombázott asszony ürítette ki jóformán az egész lakást”.²⁷ Amikor júliusban nagypapám hazaérkezett, majd minden elő- és visszakerült a családhoz.

1.

(Kézzel, tollal írott tábori postai levelezőlap, postabélyegző: Sátoraljaújhely, 1944. V. 9. bélyegző: „Ellenőrizve”)

(1. címlap)²⁸

(Feladó: dr. Zinner Sándor, Sátoraljaújhely. Apponyi²⁹ u. 11. Címzett: Zinner Miklós, XI/6. kmsz. szd.³⁰ Alsó Verecke, Postafiók 25. A tábori postai levelezőlap tetején, előnyomtatott felirat: **Magyarország jövő békecséje és felvirágzása – a szovjetoroszországi [sic!] harcmezőkön dől el!**

(2. oldal)

„Drága gyermekem. Hogy mit érzek, mikor ezt a lapot írom neked, azt csak te érezheted, drága fiam. Bízom a jó Istenben, hogy haza segítsen egészségesen. Ha szabad és amikor teheted, adj életjelt magadról, mert nem tudom, hogy fogom kibírni. Imádkozom érted, drága gyermekem, csak vigyázz nagyon magadra, hogy még egészségesen lássalak viszont! Milliószer csókol a téged nagyon szerető édes Anyád.

(folytatva a lapot dr. Zinner Sándor)

Az új nadrágot remélem, jónak találsz? Szeretettel ölel, csókol édes apád. V. 8.”

²⁷ Uo. 34.

²⁸ A levél a második oldalon kezdődik, a címlapon nincs szöveg.

²⁹ Napjainkban elnevezése: Aradi vértanúk utca.

³⁰ kmsz. szd. = különleges munkaszolgálatos század

2.

(Kétoldalas, kézzel, tollal írott levél, boríték nélkül; Sátoraljaújhely, 1944. V. 8.)

(1. oldal)

„1944. V. 8.

Édes Gyermekem! Anyád, amint leveleidből látom,³¹ talán kissé túl sötéten festette leveleiben helyzetünket, ezért megpróbálom neked röviden ecsetelni, hogy te is világosan lásd azt és te is nyugodtabb légy minket illetőleg. Amint már tudod biztosan, az Olchváry³² féle házban lakunk, az Apponyi u. 11. szám alatt, a ...ék³³ tőszomszédságában és egy szép nagy gyümölcsöskert tartozik a házhoz. Van egy szép kis rendelóm, benne van a két könyvszekrényem (könyvek nélkül), a mosdó, az íróasztal és a te nagy sezlomod, a quarzlámpa és a diathermia. Emellett egy utcára néző szobában alszunk mi anyuval (neki minden este bevisszük a díványt) Erzsike³⁴ és Andriska³⁵, a másik kis szobában nagymamáék³⁶ vannak Rudiékkel³⁷. A másik két nagyobb szobában a többi [Király]Helmecre valók

³¹ Édesapámnak a sátoraljaújhelyi gettóban élő nagyszüleimhez küldött levelei nem maradtak fenn.

³² A Sátoraljaújhely Városkönyve kötethez mellékelt névmutatóból ismert, hogy dr. Olchváry Dezső (Alsóberecki 1871–Sátoraljaújhely 1943. december 25.) ügyészségi elnök, korábban alügyész, ügyész volt a Sátoraljaújhelyi Királyi Ügyészségen. Szülei Olchváry Miklós és Árvay Ida voltak. Tagja volt Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának, valamint a sátoraljaújhelyi református egyházközség presbitere. Felesége a beregszászi születésű Paksy Berta. Gyermekei, Zoltán és Dezső jogászok lettek. Ifj. Olchváry Dezső (Sátoraljaújhely, 1903–Sátoraljaújhely, 1978. május 13.): jogszigorló, majd Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, a legtöbb adót fizetők egyike volt (1935–1940). Ifj. dr. Olchváry Zoltán (Sátoraljaújhely, 1899–?, ?): törvénytudós, joggyógyász volt a Sátoraljaújhelyi Királyi Törvénytudósok Társaságának elnöke. Id. dr. Olchváry Dezső testvére Olchváry László volt.

³³ Nem olvasható.

³⁴ Fisch Erzsébet Fuchs István – nagymamám, dr. Zinner Sándorné született Fuchs Erzsébet testvére – felesége volt. Gyermekük az 1942-ben született Fuchs Andriska. Erzsébet nem tért haza azonnal Auschwitzból, előbb Svédországban élt. Hazatérését követően ismét férjhez ment, utóbb elvált, harmadszor is férjhez ment, az Egyesült Államokban, New Yorkban telepedett le. Első férje, Fuchs István munkaszolgálatosként hadifogságba esett a Szovjetunióban, ott halt meg 1944-ben.

³⁵ Fuchs Andriska életét vesztette Auschwitzban 1944-ben.

³⁶ Apai ágon Zinner Adolfné, született Gutmann Eugénia dédnagymamám volt.

³⁷ Anyai ágon – édesapám emlékei szerint – a nagyszülői (nekem dédszülői) vonal úgy alakult, hogy négy gyermek született az ismeretlen keresztnévű üknagypapám és felesége, Rosenwald Emma házasságából: Margit, Berta, Malvin és a levélben említett Rudolf, aki utóbb Gálos vezetéknévet vette fel.

és pedig Terka, Bélák, Viliék,³⁸ Hilfék, Gombosék, Drückerék, Bergidáék[?], dr. Adlerék³⁹, Fischék⁴⁰ és Forgács.⁴¹ A konyha- és házparancsnok Terka, ki óriási körültekintéssel és energiával végzi feladatát és nem törődik kritikával és gáncsoskodással, hanem nagy buzgalommal gondoskodik ellátásunkról, mely ízletes és tápláló mindig. Anyu takarítás után a konyhában segít mindig, majd a gyerek foglalja le szabad idejét. Anyira el van foglalva egész nap, hogy majd két hete, hogy itt vagyunk és még az Árpád utca⁴² sarkáig sem ment el. Ha talán kissé szűken vagyunk

(2. oldal)

csak a jó Isten adná, hogy mielőbb köztünk lehetnél, elférnénk mi itt is kényelmesen és örülnénk egymásnak.

Nekem most a munkaköröm nagyon megnövekedett, mert kb. 12.000 zsidónak kell az egészségügyi szolgálatát ellátnom és vezetnem, van 16 orvosom, kiket ellenőrizni és utasítani kell. Miután rengeteg beteget hoztak be, nyitottunk a statusquo iskolában⁴³ egy fiók kórházat és egy elmeosztályt, úgy, hogy ápoltságunk száma jelenleg 270-280 körül mozog. Jenny nagymama⁴⁴, tolcsvai [Fuchs] Béla⁴⁵ jelenleg a kórházban vannak, úgyszintén Gyula bácsi⁴⁶. Leegyszerűsített életet élünk, nincsenek

³⁸ Fuchs Vilmos.

³⁹ Dr. Adler Sándor fogorvos volt, többször járt nagypapámnál Sátoraljaújhelyben '56 ősze előtt, akkor ismertem meg őt és feleségét.

⁴⁰ Az idősebb Fischéknek Nagyrozvágyon volt birtokuk, három gyermekük, a két lány – Erzsike és Judit –, valamint a fiú, Miklós volt, mindhármukat ismertem kiterjedt rokonságukkal együtt. Judit, Földes Eleménné Budapesten, az adószakértő Miklós New Yorkban hunyt el.

⁴¹ Számomra ismeretlen az említett Terka, Bélák, Hilfék, Gombosék, Drückerék, Bergidáék és Forgács.

⁴² A sátoraljaújhelyi főutcából nyíló merőleges utca a Bodrogek felé, az Apponyi utca számozása innen kezdődik.

⁴³ Sátoraljaújhely, Rákóczi út 18.

⁴⁴ Zinner Adolfné, született Gutmann Eugénia, „Jenny” dédnagymama Auschwitzban vesztette életét.

⁴⁵ Édesapám szüleinek anyai ágán, a Fuchs családról annyi ismert, hogy üknagypapának, Fuchs Salamonnak Tolcsván volt szülője. Az első feleségétől született dédnagypapám, a gazdálkodó Fuchs Jenő és két fiútestvére, Gyula és Lajos, a másodiktól Fuchs Béla. Fuchs Jenőnek a felesége Groszman Berta volt, nyolc gyermekük született, közülük három (Andor, Zoltán és ?) gyermekkorában hunyt el. Miklós orosz fogságba esett az első világháborúban, ott halt meg, édesapám első keresztnévét tőle „örökölte”. Istvánt említettem, Erzsébetet és Ilust hasonlóképp, Margit 1921-ben halt meg.

⁴⁶ A Fuchs dédszülei anyai ágon Jenő egyik fiútestvére volt Fuchs Gyula. Felesége Láng Margit, egyetlen gyermekük Fuchs Sarolta, azaz Sári.

vágyaink, csak téged szeretnénk mielőbb látni, vagy ha azt nem, legalább felőled jó híreket hallani. Az egész társaság nevében, szeretettel ölel, csókol apád (Miután T.⁴⁷ apja a szomszédban lakik, ha írtok, írjatok egymásról, mert így ezzel is gyakrabban kapunk értesítést.)

(A levelet folytatva, dr. Zinner Sándorné Fuchs Erzsébet)

Drága egyetlen fiam! Apu referált neked a mi mostani életünkről, de nekem ez is szép és jó lenne, ha veled volnék együtt, de így nem tudom, hogy fogom kibírni. Vigyázz egészségedre drága gyermekem, amennyire módod engedi, tartsd magad tisztán, és ha lehet majd csomagot küldeni, úgy majd talán valaki akad, hogy küldjön, mert sajnos nekünk nincs módunkban, és pénzünk sincs. Az új nadrágodba tettem egy emléket neked, ha még nem lett volna rajtad, azonnal vedd ki és hordd egészséggel. A Marika⁴⁸ ruhája, amit Záli nénitől⁴⁹ kapott, itt van. Írjál drágám, mert már csak ez ad erőt az élethez. Milliószer csókol nagyon szerető édes Anyád”

3.

(Négyoldalas, kézzel, tollal írott levél, boríték nélkül Waller Hajnal varrónőtől Zinner Miklóshoz [Sátoraljaújhely,] 1944. május 9.)

(1. oldal)

„1944. V. 9.

Drágám!

A hetedikén írt leveledet lapodat ma kaptam meg, a legutolsó levelet 29-én írtad nekem, azóta semmit nem kaptam. A Ferinek⁵⁰ írt leveledet

⁴⁷ Ti. vélhető, hogy a sárospataki Róth Tibor keresztnevének rövidítése, aki édesapámmal együtt volt munkaszolgálatos, és őt többször is említette visszaemlékezésében.

⁴⁸ Szalai Marika, édesapám ifjúkori szerelmeinek egyike.

⁴⁹ Gutmann Mórné („Móric bácsi” felesége) Zinner Rozália, apai ágon az úkszülők 12 gyermeke közül az egyik volt. Bodroghalmon ötezer holdon gazdálkodtak. Férje elhunyt 1923-ban, gyermektelenek voltak. Nagypapámat, Sándort nem tudták örökbe fogadni, ezt követően édesapám, Miklós lett a kedvence. Elhunyt 1935-ben.

⁵⁰ Dr. Zinner Ferenc ügyvéd Sátoraljaújhelyben, nagypapám egyik fiútestvére. Auschwitzban vesztette életét. Második keresztnevem ezért lett Ferenc.

nem ez ideig, legalábbis kézhez nem kaptam, nagyon kérlek, ha módodban van, írd, nem is tudod talán elképzelni, hogy **miért** mit jelentesz Te nekem ebbe[n] a mai életbe[n]. Az egyetlen örömöm, ha tőled kapok levelet, azért kérlek, hogy írd, ha csak tudsz.

Mint már írtam, Jocival⁵¹ lakunk egy udvarba[n], mutattam neki a fényképet, amit küldtél, azt mondta, hogy adjam úgy oda, hogy legalább öt percig nézhesse. Tőle tudtam meg, hogy se Debrecenben, se Szegeden nem vagy.

A szüleid jól vannak, Anyukád szebb, mint valaha, komolyan más megcsúnyul, de Ő

(2. oldal)

megszépült. Mi hála Istennek jól vagyunk, csak a jó Isten segítsen meg minket, azért imádkozok állandóan. Már beletörődtem mindenbe, lesz, ami lesz. Csak maradjunk mindnyájan együtt, félek a fiúk miatt, mi lesz velük. Én jól vagyok, kicsit lefogytam, pillanatnyilag nagyon-nagyon náthás vagyok, de ez elmúlik, remélem hamarosan. Levagdostam a hajamat fúsra, egész rövid, azért, mert fodrász nincs s a kórház miatt is jobb, könnyebb a kezelése. Maga hogy van? Miért nem ír többet Magáról, milyen volt az út Munkáctól Vereckéig. Hogy Sucóval[?]⁵² nem találkozott, nem baj, nem is fontos már, hogy az üdvözetet átadja, jobb lenne, ha nem adná. L[ánczi] Iván⁵³ van itthon Újvidékről, jól néz ki, meg van hívva.

⁵¹ Deutsch Henrikné, született Zinner Jolán testvére, dr. Zinner Ferenc ügyvédi irodájában volt gépíró-nő Sátoraljaújhelyben, nagyapám lánytestvére. 1934-ben ment férjhez, egy helyi gazdálkodóhoz. 1941-ben egy Budapestről „buta szövegezéssel feladott távirat” miatt élete párját (Deutsch) Henriket és Jocit lecsukták. „Azzal az indokkal, hogy szlovák menekülteknek adtak szállást. Henrik Garanyba, Joci Nagykanizsára került az internálótáborba. Joci talán hat hónap után szabaddult, de Henriket az internálótáborból munkaszolgálatra vitték, 1942. december 28-án vagonírozták be őket Sárospatakon és éppen az 1943-as januári voronyezsi áttöréskor érkeztek meg Kurszkba. Röviden annyit, hogy Henrik gyakorlatilag már az ország területén volt 1945-ben, amikor elkapták és még másfél évet húzott le orosz fogságban”. Zinner Miklós I. m. 3.

⁵² Nem ismert a neve.

⁵³ Édesapám, vele együtt érettségit tett osztálytársa a sátoraljaújhelyi Piarista Gimnáziumban.

(3. oldal)

Laciék[?]⁵⁴ is arra járnak valahol, Maga előtt. Írok a régi ismerősökről egy kis pletykát. H.[?] Éváék⁵⁵, az egész család, az apjukat kivéve itt laknak, dacára mindennek nem számított semmit. Éva reméli, hogy elmennek majd. Éva és Gyuri[?]⁵⁶ szerelemnek vége, sőt már vigasztalódott is Kornitzer Imrével.⁵⁷ Imre itthon volt a napokban és akkor kezdődött a nagy szerelem.

A kórházba csütörtökön lesz a vizsga, tanultuk a házi betegek ápolását és abból, hogy ha eddig nem is tudtam mindent, most biztos megtanultam, de mint ápolónő és nem, mint nő. A férfi és női nemi rendszert, vérbajt, fajfenntartást stb. Egy kicsit furcsa volt hallgatni Tomitól[?],⁵⁸ de már megszoktuk.

Mi az halottak leemelni, állat felkötni, alulról valakit megmosdatni és más hasonló dolgok, mintha mindig ezt csináltam volna. Mindent meg lehet szokni. Nem írok Neked semmi rosszat, van Neked is elég bajod. Most, ma még délután írok egy lapot Neked, remélem, meg is fogod kapni. Ez az első levél, amit innen Neked írok, eddig azért nem írtam, mert címed nem tudtam, viszont Jocinak nem mondhattam meg, hogy a Szüleidtől kérdezze meg.

Mukica Drága, szeret Maga engem? Ha igen, akkor írjon minden nap, mert ez az egyetlen, amiért várom a holnapot, különben nagyon félünk mindnyájan a holnaptól. Kicsit kuszálva írtam, de asztalunk nincs, egy bőrönd tetején írok és nagyon alacsonyan alszom, nem kell félni, hogy leesek a földre.

⁵⁴ Nem ismert a neve.

⁵⁵ Nem ismert a neve.

⁵⁶ Nem ismert a neve.

⁵⁷ A szeszkereskedő Kornitzer Imre Klein Regina és Kornitzer Lipót szerencsi születésű bornagykereskedő egyik gyermeke volt.

⁵⁸ Nem ismert a vezetékneve.

Mi van az Ilivel[?]⁵⁹ és a Marikával?⁶⁰

Milliószor csókol Hajnal

Csákó,⁶¹ Virág 4. és ... 6.”

4.

(Kétoldalas, kézzel, tollal írott tábori posta levelezőlap, postabélyegző: Sátoraljaújhely, 1944. V. 10.)

(1. címlap)⁶²

(Feladó: dr. Zinner Sándorné, Sátoraljaújhely, Apponyi u. 11. címzett: Zinner Miklós, kmsz. zlj. XI/6. Alsó Verecke. Postafiók 25.)

(2. oldal)

„Drága Miklósám Kb. 7-én írt leveled és lapod megkaptuk és boldog vagyok, hogy a kezed írását látom, csak írd mindig, ha szabad, mert ez az egyetlen, ami éltet. Megvagyunk drágám, gondolatban mindig veled, és kérjük a jó Istent, hogy egészségesen vezéreljen haza hozzánk. A kért pénzt majd Ilus elküldi, mert nekünk nincs, a kért másik dolgokat majd igyekszik apu elintézni. Remélem, már kaptál tőlünk értesítést, mert ez már a negyedik, amit

⁵⁹ Édesapámnak volt szülővárosa nyilvánosházából egy „szerelme”, Krausz Ili, lehet, hogy a levélíró érdeklődése rá vonatkozott. Adalék viszonyukhoz édesapám visszaemlékezéséből: „itt térek vissza a nyilvánosházi nagy szerelmem[re], Krausz Ilire ugyanis nem tudom, hogy honnan, de megtudta a tábori számomat és egy olyan levelet írt nekem, amin az egész század nevetett. Azt írta ugyanis, hogy azért elvárta volna tőlem azt, hogy karácsonyra veszek neki egy bundát”. Zinner Miklós I. m. 21.

⁶⁰ Nem ismert, hogy Szalai Marikára utalt-e.

⁶¹ A korábbi lakó vagy háztulajdonos neve.

⁶² A levél a második oldalon kezdődik, a címlapon a folytatása van.

(címoldal)

erre a címre írunk. A katonaládád megjött, ha valamire szükség van és lehet küldeni oda, ha módunkban lesz, küldök, írd meg drágám. Milliószer csokol apuval és az összes rokonokkal együtt, szerető édes anyád”

V. 9.

5.

(Kétoldalas, kézzel, tollal írott levelezőlap, postabélyegző: Győr, 1944. V. 12.)

(1. címoldal)⁶³

(Feladó: Kenyeres Györgyné, Győr, Bisinger [sétány] 26. címzett: Zinner Miklós, XI/6. kmsz. Alsó Verecke. Postafiók 25.)

(2. oldal)

„12.

„**Drága Miklóskám, tegnap föladtunk a címedre 100 pengőt. Írd meg, ha csomagot lehet küldeni és milyen nagyot és milyen gyakran. Anyuéktól kapok minden nap hírt, jól vannak, csak miattad izgul szegény. Mi jól vagyunk, itt is maradunk a lakásunkba[n] csak hozzánk jönnek.⁶⁴ Ha teheted, írd nekünk is, mert nagyon türelmetlenül várom a hírt Tőled.**

(1. címoldal)

Számtalanszor csokol Gyurival együtt szerető Ilusod”

⁶³ A levél a második oldalon kezdődik, a címoldalon a folytatása van.

⁶⁴ A győri lakás a helybeli gettó területén belül volt.

6.

(kétoldalas, kézzel, tollal írott levelezőlap, postabélyegző: Sátoraljaújhely, 1944. V. 12.)

(1. címlap)⁶⁵

(Feladó: dr. Zinner Sándorné, Sátoraljaújhely, Apponyi 11. címzett: Zinner Miklós, XI/6. kmsz. zlj. Alsó Verecke, Postafiók 25. bélyegző: „Ellenőrizve”)

(2. oldal)

„V. 11.

Drága Gyermekem! A május 6–7-én írt lapod és leveled megkaptuk. Örülünk, hogy aránylag már az egészséged kezd helyreállni. Mi is egészségesek vagyunk, csak leírhatatlanul vágyódom Andor⁶⁶ után és a jó Isten ezt nem adta meg nekem, hogy láthattam volna. Láncki Iván most itthon van, apu beszélt vele, én ki sem mozdulok, sajnos szegény nagymama igen gyenge. Ő úgy tudja, hogy Andor ott van, ahova bevonult. Drága

(1. oldal)

fiam, ha szabad csomagot küldeni, azt írd meg, esetleg valami csomagot küldünk neked, természetesen ételmet. Írj drágám, mert ez éltet. Milliósor csokol mindannyiunk nevében, szerető Édesanyád. Megtaláltad a nadrágban az emléket?”

7.

(kétoldalas, kézzel, tollal írott levelezőlap, postabélyegző: Sátoraljaújhely, 1944. V. 20.)

(1. címlap)⁶⁷

⁶⁵ A levél a második oldalon kezdődik, a címlapon a folytatása van.

⁶⁶ Anyai ágon nagymamám, dr. Zinner Sándorné (Fuchs Erzsébet) legidősebb testvére, az 1916-ban született Fuchs Andor.

⁶⁷ A levelezőlap második oldalán nagyanyám, a címlapon nagyapám levele olvasható.

(Feladó: nincs megjelölve, helyette nagyapám kézírásával: „V/18” címzett: Zinner Miklós, XI/6. km. század. Alsó Verecke, Postafiók 25.)

**„Édes Gyermekem! Fájó szívvel gondolunk rád, hogy egy hete nincs értesítés felőletek, de ezt a postaközlekedésnek tudjuk be. Feri bácsiék⁶⁸ már nincsenek idehaza, azt hiszem, gyermekem, ti vagytok a legjobb helyen. Csak tartsd magad nagyon tisztán és vigyázz az egészségedre és ha valami kell, írj nyugodtan Iluséknak! Zimmermann néniék⁶⁹ sincsenek már itt. Szeretettel ölel, csókol a téged nagyon szerető apád
V. 18.**

(2. oldal)

Drága, egyetlen gyermekem! Sajnos, tőled nem kaptunk semmi értesítést, de bízom a jó Istenben, hogy megóv téged minden bajtól, mi egészségesek vagyunk, lehet, hogy elkerülünk innen, de a jó Isten majd visszavezérel egymáshoz minket. Imádkozz, hisz te úgyis nagyon vallásos érzelmű vagy, megsegít a jó Isten! Pista⁷⁰ és Jenny⁷¹ nagymama, Malvin⁷² néni kórházban vannak. Érted élünk és imádkozunk érted, ne izgulj egyetlen gyermekem, megsegít a jó Isten! Milliószer csókol nagyon szerető édes anyád”

8.

(kétoldalas, kézzel, tintaceruzával írott levelezőlap, postabélyegző: Sátoraljaújhely, 1944. V. 22.)

(1. címloldal)⁷³

⁶⁸ Dr. Zinner Ferenc ügyvéd.

⁶⁹ Zimmermann Sámuelné sz. Weisz Aranka

⁷⁰ Anyai ágon nagymamám, dr. Zinner Sándorné testvére, Fuchs István. Visszavezényelték a frontra munkaszolgálatosként a sátoraljaújhelyi gettóból, hadifogságba esett a Szovjetunióban, ott halt meg 1944-ben.

⁷¹ Apai ágon dédnagymamám, Zinner Adolfné, született Gutmann Eugénia, „Jenny” dédnagymama Auschwitzban vesztette életét.

⁷² Anyai ágon ükapámnak négy gyermeke volt, egyikük a jogász Spitz Adolf felesége, Fuchs Malvin.

⁷³ A levelezőlap első, címloldalán nincs szöveg.

(Feladó: nincs megjelölve, címzett: Zinner Miklós, XI/6. k. m. sz. szd. Alsó Verecke. Postafiók 25.)

(2. oldal)

**„Drága jó Miklóskám!
Egészségesek vagyunk, még nem utaztunk el. Remélem drágám te egészséges vagy. Milliószor csókol Böske⁷⁴ és Sanyi⁷⁵
V/21”**

9.

(kétoldalas, kézzel, tollal írott levelezőlap, postabélyegző: Győr, 1944. V. 23. bélyegző: „Ellenőrizve”)

(1. címlap)⁷⁶

(Feladó: Kenyeres Györgyné, Győr, Bisinger sétány 26. címzett: Zinner Miklós, XI/6. kmsz. század Alsó Verecke, Postafiók 25.)

(2. oldal)

**„Drága Miklóskám nagyon kérlek értesíts hogylétedről, mert nagyon aggódom miattad. Mi jól vagyunk.
Számталanszor csókol Gyurival együtt szerető Ilusod
V. 23.”**

BEFEJEZÉS?

A második világháború véget ért. Zinner nagyapám, aki mögött 1944. április 25-én zárult be a gettó kapuja, előbb az Apponyi utca 11-ben, végül a Mikszáth Kálmán utcában élt, amíg Sátoraljaújhely és Zemplén vármegye maradék zsidóságával együtt

⁷⁴ Dr. Zinner Sándorné (Fuchs Erzsébet) = Böske

⁷⁵ Dr. Zinner Sándor = Sanyi

⁷⁶ A levél a második oldalon kezdődik, a címlapon nincs szöveg.

el nem hurcolták június 4-én. Deportálták, hónapokig vasutat épített, majd Bergen-Belsenben öt hónapon keresztül volt orvos a koncentrációs táborban. Az amerikai csapatoknak köszönhette szabadulását, Németországból 1945. július 24-én érkezett vissza szülővárosába.⁷⁷ Oda, ahol 1940-ben még 4960 zsidó élt, az 1949-es adatok viszont már csupán 360 személyt említenek. Az újhelyi zsidók csaknem 90%-a (4320 személy) adatai lapján 3538 életét vesztette elhurcolását követően Auschwitz-Birkenauban, munkaszolgálatosként elhunyt 262.⁷⁸ A túlélők itt is elmondhatták, hogy igazzá vált a 6163/1944 B. M. számú rendelet első mondata: „a m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól”.

Írásom adalékokat szolgáltat a zempléni vármegyei, sátoraljaújhelyi holokauszt elő- és történetéhez, amellyel – különböző megközelítéssel, eltérő forrásbázissal, egymástól függetlenül, gyakorta mások kutatásaira sem alapozva – számos szerző foglalkozott az elmúlt évtizedek alatt, hol a kötelező emlékezés és emlékeztetés, esetenként pedig a tudományos kutatás céljából.⁷⁹ Nyilvánvaló, hogy a gyérszámú, de számomra rendkívül becses családi iratokból nem vázolható fel az egykori borzalom, még csupán a helybéli, illetve a győri horror sem a maga teljességében. Mégis jelzésértékkel bírnak, mert adalékot nyújtanak a különböző korosztályok gettóiban élt tagjainak mindennapjaiba, a külvilággal való kapcsolattartásuk változásába, az elhurcolás menetrendjébe, és főként abba, hogy kizárólag a vallásos meggyőződésükben bízhattak a jövőt illetően. Azt, hogy az írásokból bárminemű ellenállás esetleges szikrája is érződjön, a levelek, illetve levelezőlapok ellenőrzése eleve kizárta.

Édesapám összegző feljegyzése szerint a Zinner ágról hat fő vesztette életét: özv. Zinner Adolfné (a nagymamája), dr. Zinner Sándorné (az édesanyja) dr. Zinner Ferenc (a nagybátyja), dr. Zinner Ferencné Székely Szilárdka (a nagybátyjának felesége), dr. Hell János ügyvéd (Zinner Hani⁸⁰ és férje, Hell Adolf fia) és dr. Kardos Mihály (Hell Adolfné leányának férje). A Fuchs ágról 10 fő vesztette életét. Így özv. Fuchs Jenőné (Groszman Berta, édesapám másik nagymamája), Kenyeres Györgyné (Fuchs Ilona, édesapám édesanyjának húga), és férje, Kenyeres György, Fuchs András (édesapám édesanyjának öccse gyermeke), Fuchs Gyula (édesapám nagyapjának öccse) és felesége, Fuchs Gyuláné (Láng Margit), valamint leányuk, Fuchs Sarolta, Fuchs Béla (édesapám nagyapjának öccse)⁸¹ és felesége, Fuchs Béláné (? Blanka), valamint Fuchs István (édesapám édesanyjának öccse, aki szovjet fogságban

⁷⁷ „Orvosi hír. Dr. Zinner Sándor deportálásból visszatért és ismét rendel” – írta a helyi sajtó.

⁷⁸ Davidovits, Mnáshe S. I. m. Mártírok, 6.

⁷⁹ Írásom nem célozta a vonatkozó szak- és memoárirodalom bibliográfiai áttekintését.

⁸⁰ Űknagyapám, Zinner Adolf testvéreinek egyike. Az ő szülei Zinner Sámuel (1812–Sátoraljaújhely, 1882) és Perlstein Sára (1812–Sátoraljaújhely, 1875) voltak.

⁸¹ Útban volt haza a deportálásból, amikor elhunyt Theresienstadtban.

hunyt el. Végül a Groszman ágról életét veszttette négy fő: Spitz Adolfné (Groszman Malvin, édesapám nagyanyjának testvére), dr. Gálos Rudolf ügyvéd (édesapám nagyanyjának öccse) és felesége, Gálos Rudolfné (Ligeti Anna), valamint leányuk, a zongora szakiskolát végzett Gálos Lili.

Összesen 20 személy, akiknek az édesanyám rokonsága vonalán életüket vesztő személyekkel együtt száma jóval meghaladja a harmincat, közelít a negyvenhez. Elég, ha arra utalok, hogy az 1944. június 4-én elhurcoltak között anyai ágon két nagyszülőm mellett életét veszttette édesanyám testvére, Landau Tibor⁸² is, egy nappal a gunskircheneri koncentrációs tábor felszabadítása után, 1945. május 10-én. Túlette magát.

Továbbá azért is csupán adalék a holokauszt helybéli történéseihez írásom, mert mindazt, amit papírra vethettem, kizárólag szüleimnek apai ágáról származó dokumentumaiból merítettem. Az édesanyám, Zinner Miklósné vonalán, ősei anyai s apai ágán – ahol hasonlóképp aratott a kaszás – ugyanis szinte semmi írásos emlék sem maradt. Kivéve – máig őrzöm – az amerikaiaktól Németországban kapott kétnyelvű, angol-héber imakönyvét.⁸³ Benne a „Name: Landau Vera” és az „Adress: Sátoralja-újhely” tintaceruzával kitöltve, azaz a leánykori neve és szülővárosa.⁸⁴

Egyetlen életben maradt nagyszülőm – akit mindig „Nagypapinak” és sohasem Sándor bácsinak szólítottam – az édesapámhoz küldött levelezőlapján a Kárpátokban, Alsóverecskénél a Vörös Hadsereget feltartóztatni szándékolt tankcsapdákat ásó munkaszolgálatos fiának azt írta 1944. május 18-án, hogy „azt hiszem gyermekem, ti vagytok a legjobb helyen”. Mindehhez kommentár felesleges.

⁸² Nevére emlékeztet első keresztnévem.

⁸³ *Prayer Book. Abridged. Jews in the Armed Forces of the United States.* New York City, 1943, National Jewish Welfare Board. Rabbi Ernest Sorge dedikálásával.

⁸⁴ Zinner Tibor: *És elindult a vonat...* Magyar Hírlap, 2014. május 16. 12. Tévesen írtam, hogy „nagyapámnak az amerikaiaktól kapott imakönyve, a féltve őrzött Prayer Book egy szomorú időszak végére emlékeztet”. Mindennek oka az volt, hogy édesanyám férje halála után, rendezve a családi iratokat a nagypapám hagyatéka, iratai közé helyezte el az imakönyvecskét, és most, e tanulmány írásakor az a kezembe akadt, és fedeztem fel benne az igazi „tulajdonost”.

TIBOR ZINNER

POSTCARDS AND LETTERS FROM THE GHETTO TO MY LABORING FATHER

The author considers himself fortunate to be able to rely on much cherished family documents instead of archival material in dealing with a special section of the history of his native town, namely, with the tragedy of the Sátoraljaújhely (*Ichel* in Jiddish) Jewry during WWII. The centuries-old town, a former county seat, had become a border town due to the Treaty of Trianon in 1920.

The introduction presents the differing data related to the number of Jews living in the whole of Zemplén County, and concentrated in the town's ghetto, and discusses the origin of the documents used here and preserved by family members during the war in the Carpathians and later at home, revealing events of Hungarian history from May 9th to the 23rd, 1944. The nine letters and postcards presented here are in the order of their being written, with notes where necessary. The study is a contribution to the history of the Holocaust in Zemplén County that has already been dealt with in past decades by others using a different approach and different source materials. Some of these writings were scholarly achievements and some only short commemorations. The present work does not wish to present a full bibliography of the relevant memoirs and historical literature. It is obvious also that the limited family documents, however valuable, cannot cover the subject fully. They can merely offer a glimpse into everyday life in a ghetto for the various generations involved, their changing possibilities of remaining in contact with the outside world, the timetable of their being deported and their unbroken faith, despite all that was happening to them. The strict official supervision of the letters and postcards had excluded any expression of resistance or discontent. The author's extended family had lost nearly forty members during the process.

The documents published here were written by family members of the male line. The author's mother's line had suffered similarly great losses but no written documents remain except for an English-Hebrew prayer book with her maiden name written on it in both ink and pencil given to his mother by the Americans in Germany

(“Name: Landau Vera”) and her birthplace (“Address: Sátoraljaújhely”). On May 18th, 1944, the author’s single surviving grandparent, his grandfather, in a letter to the author’s father, who was serving at Alsóverecke in the Carpathians digging anti-tank ditches for the Hungarian army to impede the Soviet Red Army’s advance, wrote the following: “I think, my child, that the place where you are is probably the best.”

Reading this, no comment seems to be necessary.

TIBOR ZINNER

POSTKARTEN UND BRIEFE AUS DEN GETTOS AN MEINEN VATER IM ARBEITSDIENST

Der Autor kann sich als Forscher glücklich schätzen, weil er einen schmalen Ausschnitt aus der Vergangenheit seiner Familie und daher auch die Historie seiner Geburtsstadt nicht aus Archivdokumenten, sondern aus sorgfältig aufbewahrten Familienunterlagen erschließen konnte, und zwar als eine der dramatischen Folgen von Momenten der nationalen Vergangenheit, aus der Schicksalstragödie eines Teiles des Ichel-Judentums der einstigen Komitatsstadt Sátoraljaújhely, die auf eine Vergangenheit von mehreren Jahrhunderten zurückblickt und wegen des Trianon-Diktats zu einer Grenzstadt geworden war. Die Einleitung analysiert die mit der Anzahl des im örtlichen Getto eingeschlossenen Judentums der Region Zemplén zusammenhängenden Angaben, stellt die Entstehung der veröffentlichten Dokumente dar, die zunächst in den Karpaten, dann im Familienarchiv aufbewahrt der Nachwelt erhalten geblieben sind. Sie beinhalten die ungarische Geschichte anno 44, dies- und jenseits der Donau. Die Briefe und Postkarten werden in der Reihenfolge ihres Entstehens, textgetreu wiedergegeben, versehen mit den erforderlichen Notizen. Die Quellenpublikation stellt dem Leser neun zwischen dem 9. und 23. Mai 1944 entstandene Dokumente, längere oder kürzere, handgeschriebene Briefe und Postkarten vor.

Die Studie liefert Zusätze zur Vorgeschichte und Geschichte des Holocausts im Komitat Zemplén und in der Stadt Sátoraljaújhely, mit denen sich zahlreiche Autoren in den vergangenen Jahrzehnten befassten, zur verbindlichen Erinnerung oder Gedenkens, von Fall zu Fall zur wissenschaftlichen Forschung, mit unterschiedlichem Herangehen und abweichender Quellenbasis, voneinander unabhängig, oft nicht einmal auf Forschungen anderer basierend. Der Aufsatz zielt nicht darauf ab, die einschlägige Fach- und Memoirenliteratur bibliografisch zu behandeln. Es ist offensichtlich, dass sie aus den für den Autor äußerst wertvollen Familienakten geringer Zahl nicht die einstigen Gräuelp, den örtlichen bzw. – durch Verwandte – den Horror von Győr in seinem vollen Umfang wiedergeben konnte. Die veröffentlichten Dokumente bieten jedoch einen Einblick in den Alltag der in Gettos lebenden Angehörigen verschiedener Altersklassen, die Veränderung ihres Kontaktes zur Außen-

welt, den Fahrplan der Verschleppung und vor allem dahingehend, dass sie in Bezug auf die Zukunft ausschließlich auf ihre religiöse Überzeugung vertrauen konnten. Dass ein eventueller Funke des Widerstandes gleich welcher Art aus den Schriftstücken zu spüren wäre, war durch die Kontrolle der Briefe bzw. Postkarten von vornherein ausgeschlossen.

Die Zahl der Personen, die von der ausgedehnten Verwandtschaft der Eltern des Autors zu Tode kamen, beläuft sich annähernd auf 40. Die Quellenpublikation ist ferner auch deshalb lediglich ein Beitrag zu den örtlichen Geschehnissen im Holocaust, weil der Autor all das, was er zu Papier brachte, ausschließlich aus Dokumenten seiner Eltern väterlicherseits schöpfen konnte. Mütterlicherseits, wo der Sensenmann ähnlich geerntet hatte – ist nämlich so gut wie gar keine schriftliche Erinnerung erhalten geblieben, bis auf ein in Deutschland von Amerikanern erhaltenes zweisprachiges englisch-hebräisches Gebetsbuch. Darin standen der Geburtsname („Name: Vera Landau“) und ihre Geburtsstadt („Adress: Sátoraljaújhely“), mit Tintenstift ausgefüllt. Der einzige am Leben gebliebene Großelternanteil schrieb am 18. Mai 1944 auf einer Postkarte an seinen Sohn, den Vater des Autors, der in den Karpaten, bei Alsóverecke im Arbeitsdienst Panzerfallen gegraben hatte, um die Rote Armee aufzuhalten: „Ich glaube, mein Kind, ihr seid am besten Ort.“ Das macht jeden Kommentar überflüssig.